

The Limitations of Freedom of Expression from the Point of View of Islamic Law; Comparing to the Universal Declaration of Human Rights

Morteza Ammarloo *¹

1. Ph.D, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Humanity, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 71-77

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0002-3521-3087

TELL: +989153144685

Email: aammar1389@gmail.com

Article history:

Received: 01 Nov 2023

Revised: 11 Dec 2023

Accepted: 15 Dec 2023

Published online: 22 Dec 2023

Keywords:

Freedom, Freedom of Expression, Islamic Rights, Human Rights.

ABSTRACT

Freedom of speech is one of the fundamental human rights that is addressed in the Universal Declaration of Human Rights. And therefore, in Islamic law, freedom of speech has a special place. The purpose of this research is to examine the limitations of freedom of expression from the point of view of Islamic law and to compare it with the Universal Declaration of Human Rights. This research was conducted using the opinions of Islamic jurists and jurists and related documents in order to explain the limitations of freedom of speech in terms of Islamic law and its adaptation to the Universal Declaration of Human Rights, and the necessary information was collected, analyzed and analyzed. Freedom of expression is one of the important issues of human rights, which is discussed in the Universal Declaration of Human Rights, and according to Islamic law, freedom of expression has limitations, which include; The prohibition of seduction, spreading rumors, slander, insulting people and holy things, etc. If a person in society violates the privacy of others, the Islamic government has the duty to limit his freedom of speech and subject the person to legal prosecution and Islamic punishment.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2023 The Authors.

How to Cite This Article: Ammarloo, M (2023). "The Limitations of Freedom of Expression from the Point of View of Islamic Law; Comparing to the Universal Declaration of Human Rights" . *Journal of International Criminal Law*, 1(4): 71-77.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می باشد.

مقدمه

آزادی بیان از موضوعات مهم و اساسی جامعه بشری است که رشد و شکوفایی بسیاری دیگر از حقوق و آزادی‌های انسان مانند حق سرنوشت، حق انتقاد، حق تحقیق و توسعه، آزادی رسانه و... در گرو تحقق آن است. آزادی بیان به این معنا است که افراد گذشته از داشتن عقیده، دارای آزادی در ابراز و بیان آن هم باشند (جعفری لنگرودی، ۱۳۶۳: ۲۷) در آزادی بیان، نوعی ابراز و اظهار آزادانه باور بدون ترس از دولت وجود دارد؛ لذا آن را به آزادی اظهار اندیشه، اعم از نظریه‌ها، شناخت‌ها، ارزش‌ها و عقاید از راه‌های گوناگون، مانند گفتار، نوشتار، تصویر، مطبوعات و... تعبیر می‌کنند (پولن، ۱۳۸۰: ۹). آزادی بیان یکی از اقسام آزادی‌های حقوقی است که در مجموعه حقوق بشر مورد توجه قرار می‌گیرد. به بیان دیگر آزادی بیان یعنی آزادی اندیشه و عقیده که از آن به‌عنوان ابزار برای رساندن عقاید و اندیشه‌های مختلف به دیگران استفاده می‌گردد و همه انسان‌های باید در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند از آزادی بیان برخوردار باشند. شخص، گروه و یا حکومتی نمی‌توانند به هر بهانه آزادی بیان افراد را سلب نمایند مگر در مواردی که در قانون استثناء شده است.

آزادی بیان از نظر اسلام از اهمیت خاصی برخوردار است. خداوند در آیات آغازین سوره الرحمن می‌فرماید: «الرَّحْمَنُ × عَلَّمَ الْقُرْآنَ × خَلَقَ الْإِنْسَانَ × عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»؛ «خداوند رحمان - قرآن را تعلیم فرمود، انسان را آفرید - (و) به او بیان آموخت» (الرحمن/۱-۳) و همچنین همه انسان‌ها در مقابل تمام اختیارات و آزادی‌های که از طرف خداوند بخشیده شده، مسؤولیت دارند و در قرآن می‌فرماید: «...إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا». (اسراء/۳۶)؛ «از انسان به‌عنوان یک موجودی متعهد به ارزش‌های دینی نام می‌برد و در مقابل گفتار و رفتارش مسؤول می‌داند.

امام صادق (ع) محیطی را که در آن، آزادی بیان عقیده باشد، تبلور زندگی خوب و انسانی می‌شمارد. اسماعیل بصیر می‌گوید: امام صادق (ع) فرمود: «آیا شما می‌توانید در مکانی گرد آید و با یکدیگر به گفت‌وگو بپردازید و آنچه را که می‌خواهید اظهار دارید و از هر کس انتقاد کنید (بیزاری جوید) و به هر کس می‌خواهید ابراز دوستی و محبت کنید؟ گفتیم: آری. فرمود: آیا زندگی و لذت مفهومی جز این دارد؟» (کلینی، ۱۳۷۹: ۲۲۹/۸)

آزادی بیان یکی از موضوعات مهم که در اعلامیه جهانی حقوق بشر به آن توجه ویژه شده است. در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز تمام انسان‌ها در بیان عقیده و بیان آزاد باشند و به‌عنوان بالاترین آزمان بشری اعلام شده است. آزادی بیان همچنین از اساسی‌ترین معیارها برای سنجش میزان دموکراسی و چندصدایی در هر جامعه‌ای است که نقض آن بدون شک به نقض سایر حقوق بنیادی بشر خواهد انجامید. در این خصوص تعریف اعلامیه جهانی حقوق بشر از آزادی بیان، ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ در این خصوص بیان‌شده عبارت است از: «هر فردی حق دارد هر نظری که می‌خواهد داشته باشد، هر کس حق آزادی بیان دارد. این حق شامل آزادی جست‌وجو، دریافت و اشاعه اطلاعات و اندیشه‌ها از هر قبیل بدون توجه به مرزها، خواه شفاهاً یا به‌صورت مکتوب یا به‌صورت هنری یا به هر وسیله دیگری به انتخاب خود می‌باشد» یعنی هر انسانی در جامعه از آزادی‌های فردی و اجتماعی برخوردار است. بدین معنا هر انسان صرف‌نظر از دین، مذهب، رنگ، زبان، نژاد و جنسیت خاص، دارای آزادی است و این آزادی‌ها را حقی ذاتی دانسته که به اعتبار انسان بودن به افراد بشر تعلق می‌گیرد.

آنچه در این پژوهش به‌عنوان سؤال اصلی مطرح است و سعی شده به آن پاسخ داده شود محدودیت‌های بیان آزادی از نگاه حقوق اسلامی کدام‌اند؟ و همچنین تطبیق آزادی بیان

حقوق و آزادی‌ها، در هیچ موردی نمی‌تواند برخلاف مقاصد و اصول ملل متحد اجرا گردد. پس آشکار می‌شود که از دیدگاه خود غربی‌ها آزادی‌ها، مشروط به موارد زیر هستند:

- عدم مزاحمت با شناسایی و مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران؛

- رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی؛

- نظم عمومی جامعه، رفاه همگانی در شرایط یک جامعه دموکراتیک؛

- عدم مخالفت با مقاصد و اصول ملل متحد؛

- علیه حقوق و آزادی‌های مندرج در اعلامیه حقوق بشر حقی برای فردی یا جمعیتی ایجاد نشود.

در ماده ۱۹ پیمان بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی هم‌چنین آمده است: اعمال حق آزادی اندیشه و بیان، مستلزم وظایف و مسؤولیت‌های ویژه‌ای است و در نتیجه ممکن است تابع محدودیت‌های معین بشود که البته باید در قانون تصریح شده و برای امور زیر ضرورت داشته باشد: احترام به حقوق یا حیثیت دیگران، حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت یا اخلاق عمومی.

آزادی بیان از نگاه حقوق اسلامی و تطبیق آن با اعلامیه جهانی دارای اشتراکاتی است از جمله ماده ۱۸ اعلامیه جهانی که در نحوه اجرای آزادی بیان که هر فرد در جامعه‌ای زندگی می‌کند حق آزادی بیان و عقیده دارد که اگر به صورت مطلق باشد از نظر اسلام مردود است اما ماده ۲۹ آن این آزادی را در قالب چارچوبی تعریف می‌کند بنابراین آزادی بیان تابع اخلاق، نظم عمومی، رفاه همگانی و محدودیت‌های قانونی نموده است. بنابراین آزادی بیان در این ماده مقید است و هیچ منافاتی با اسلام ندارد و اما از جهاتی اعلامیه جهانی با اسلام اختلاف نظر دارند: یکم، اختلاف در مبحث ارتداد است؛ دوم، جهان‌شمول بودن احکام اسلامی در بعد حقوق در نظام اسلامی است که این امر مهم در اعلامیه جهانی با

از نظر حقوق اسلامی با اعلامیه جهانی حقوق بشر، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

هدف اساسی از نگارش مقاله، بررسی محدودیت‌های آزادی بیان از منظر حقوق اسلامی با تکیه بر آیات، روایات و نظرات فقها و حقوقدانان است و تطبیق آن با اعلامیه جهانی حقوق بشر است و همچنین از اهداف علمی در این پژوهش، سعی شده با نگاه تحلیلی، نظرات و مستندات فقها و حقوقدانان محور کار قرار گیرد و از اهداف کاربردی این تحقیق و بررسی، آن است که در مراکز آموزشی، پژوهشی، دانشگاهی، قضا مورد استفاده قرار می‌گیرد. این پژوهش به روش مطالعه کتابخانه‌ای انجام گرفته و اطلاعات لازم جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده است؛ بنابراین روش تحقیق در این مقاله، توصیفی - تحلیلی محسوب می‌شود.

۱- جایگاه آزادی بیان در اعلامیه جهانی حقوق بشر

حق آزادی بیان یکی از آزادی‌های اساسی بشر است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق‌های بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. دولت‌های عضو میثاق‌های مربوط، متعهدند بدون ملاحظه امکانات موجود و یا شرایط و اوضاع و احوال حاکم بر جامعه، این حقوق را تضمین و محترم بشمارند. ماده نوزده اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب سال ۱۹۴۸ می‌گوید: «هر فردی حق آزادی عقیده و بیان دارد. این حق مستلزم آن است که کسی از داشتن عقاید خود بیم و نگرانی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و دریافت و انتشار آن به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد». ماده ۲۹ بند دوم همین اعلامیه می‌گوید: «هر کس در اجرای حقوق و استفاده از آزادی‌های خود، فقط تابع محدودیت‌های است که به وسیله قانون منحصرأ به منظور تأمین، شناسایی و مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع گردیده است.» بند سوم از همین ماده اعلان می‌دارد که این

فعل جرم است گاهی به صورت آگاهانه است و گاهی هم غیر آگاهی است البته فرد اغواء شونده مجرم است و اغواء کننده به عنوان معاونت در جرم شناخته می‌شود.

۲-۲- ممنوعیت توهین به مقدسات

یکی از مسائل که در آزادی بیان باید افراد جامعه به آن پایبند باشند، ممنوع بودن توهین به مقدسات است. اصولاً در هر دینی مفاهیم مقدسی وجود دارد که این مفاهیم مورد تکریم و تقدیس قرار می‌گیرد در خصوص این مفاهیم به نحوی است که اگر مورد توهین و بی‌حرمتی قرار گیرد باعث اختلاف در جامعه می‌گردد و در برخی موارد باعث ایجاد گسست در جامعه می‌گردد. از دیدگاه فقه‌های شیعه جرم توهین به مقدسات آنگاه محقق می‌شود که پیامبر گرامی اسلام (ص) و یا ائمه معصومین (ع) مورد اهانت و یا استهزا قرار گیرند (علم‌الهدی، ۱۴۱۵: ۴۸۰). در یک ضابطه کلی می‌توان گفت هر آنچه از دیدگاه اسلام در شمار مسائل ضروری و قطعی قرار گیرد توهین به آن، جرم است؛ مانند توهین به قرآن، مسجدالحرام، کعبه و سایر شعائر الهی و مقدسات ضروری اسلام، اگرچه از نظر میزان مجازات باهم تفاوت دارند (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۰: ۲۵۵). بر اساس قاعده حرمت اهانت به مقدسات، توهین به مطلق مقدسات دینی حرام است. به عقیده یکی از نویسندگان مشهور حقوقی برای تشخیص مقدمات اسلامی باید میان دین و آنچه از دین استنباط می‌گردد تفکیک نمود و فقط آنچه را دین خالص است جزء مقدسات آورد، مثلاً قرآن و سنت پیامبر، عین شریعت و دین است اما آنچه به عنوان احکام فقهی و کلامی و یا فلسفی از آیات قرآن و روایت استنباط می‌شود جزء دانش بشری است و در نتیجه تقدسی هم ندارد، مگر این که ضروری دین یا مذهب شیعه باشد همچنین مقدسات یکی از مذاهب اسلامی را که مورد انکار مذهب دیگر است نمی‌توان جزء مقدسات اسلام دانست (زراعت، ۱۳۸۱: ۱۴۵) این مفاهیم به

محدودیتی روبه‌رو است و لذا در مسائل حقوق بشر بایستی به فرهنگ‌های بومی توجه شود و معیارهایی که صرفاً بر اساس فرهنگ و سنن فلسفه غربی است نباید جهانی تلقی گردد (دوستی، ۲۰۰۷: ۱۱۱).

۲- محدودیت‌های آزادی بیان از نگاه حقوق اسلامی

آزادی بیان از نظر دین اسلام، دایر مدار ارزش‌های است؛ به این بیان که هر مسلمان مکلف و مسؤولیت دارد بر طبق قانون اسلام، سخن بگوید و مطابق درک و فهم خودش به بیان حقایق بپردازد. برای همین است که «بیان» از نظر اسلام مطلقاً آزاد نیست و تابع مصالح و قواعدی است که از طرف شرع بیان شده است. در اینجا به بعضی از محدودیت‌های آزادی بیان پرداخته شده است.

۲-۱- ممنوعیت اغواء

یکی از محدودیت آزادی بیان از منظر حقوق اسلامی اغواء است. خداوند در قرآن به آن اشاره می‌کند و می‌فرماید: «قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ» (الحجرات/۳۹) اغوا به معنای تحریک و ترغیب دیگران به انجام فعل است. برخی اغوا را هم‌معنا هیجان، اضطراب، فریب، تحریض و گمراه کردن نیز ذکر کرده‌اند. تحریک‌کننده کسی است که بدون آنکه در عمل یا در جرم دخالتی کند محرک فاعل جرم به‌عنوان مختلف در ارتکاب بزه است (نوربها، ۱۳۷۵: ۲۱۷) بر اساس حقوق اسلامی اگر شخصی با نام آزادی بیان قصد اغوایی افراد جامعه داشته باشد با او برخورد می‌شود، اغواء به معنای گمراه کردن و از راه به در بردن است، بدین معنا که مجرم با فریب مردم آنان را به جنگ و کشتار وادار می‌کند. طبق ماده ۵۱۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات): «هر کس مردم را به قصد برهم زدن امنیت کشور به جنگ و کشتار یا یکدیگر اغوا یا تحریک کند صرف‌نظر از اینکه موجب قتل و غارت بشود یا نشود به یک تا پنج سال حبس محکوم می‌گردد». بنابراین اغواء همان تحریک دیگران به

مرتکب در صورت اثبات جرمش، به مجازات جزای نقدی معادل بیش از بیست میلیون ریال تا هشتاد میلیون ریال محکوم می‌شود».

۲-۴- ممنوعیت افشای اسرار و شایعه‌پراکنی

یکی دیگر از محدودیت‌های آزادی بیان از نظر حقوق اسلامی ممنوعیت افشای اسرار و شایعه‌پراکنی است. رعایت حفظ اسرار دیگران از جمله حقوقی است قبل از آنکه در حقوق مغرب زمین و کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی حقوق بشری پیش‌بینی گردد، در منابع فقهی و حقوقی اسلام با عنوان حریم خصوصی مطرح بوده است. آیات متعدد قرآن و سنت پیامبر(ص) و ائمه (ع) دلالت بر ضرورت و وجوب رعایت حریم شخصی دیگران و حرمت نقض آن و در نتیجه ضمانت اجرای دنیوی و اخروی آن دارد. احکام مرتبط با حریم خصوصی نیز از اصول و قواعد و احکام مختلف اسلام قابل استنباط است. از جمله: افشای اسرار، شایعه‌پراکنی، ممنوعیت تجسس، استراق بصر، استراق سمع، سوءظن، غیبت، اشاعه فحشا و هتک ستر و نظایر آن که به نوعی بر حقوق و آزادی‌های فردی و حق حریم خصوصی دلالت می‌نمایند. به‌طور کلی فاش ساختن اسرار دیگران و نیز خود در اسلام مورد نهی قرار گرفته است. نمونه آن حدیثی از امیرالمؤمنین^(ع) است: «به کسی که به تو اعتماد کند، خیانت مکن، اگرچه او به تو خیانت کرده باشد و سر او را فاش مکن» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۷۲/ ۲۱۰)

نتیجه‌گیری

آزادی بیان، یکی از موضوعات مهم و از حقوق ذاتی بشری است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر به آن توجه ویژه شده است و در ماده نوزدهم به آن تصریح می‌کند و آزادی بیان در متون دینی و فقه از جایگاه خاصی برخوردار است. از نظر حقوق اسلامی آزادی بیان دارای محدودیت‌های است یعنی

نحوی است که چنانچه مورد بی‌حرمتی قرار گیرد دارای آثار اجتماعی خواهد بود به همین خاطر قانون‌گذار برای برخی از این مفاهیم جرم‌انگاری نموده است. به موجب ماده ۵۱۳ قانون مجازات اسلامی «هرکسی به مقدسات اسلام و یا هر یک از انبیاء عظام یا ائمه طاهرین(ع) یا حضرت صدیقه طاهره(س) اهانت نماید اگر مشمول حکم ساب النبی باشد اعدام می‌شود و در غیر این صورت به حبس از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد»

۲-۳- ممنوعیت توهین به دیگران

یکی دیگر از محدودیت‌های که در آزادی بیان از نظر حقوق اسلامی باید توجه قرار گیرد کرامت بشر است که در متون دینی توهین به دیگران را مورد نکوهش قرار داده، خدا در این باره می‌فرماید: «خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدی‌ها (ی دیگران) را اظهار کند مگر آن‌کس که مورد ستم واقع شده باشد. خداوند، شنوا و دانا است» (النساء/ ۱۴۸) آنچه در مسأله حقوق بشر بعضاً تصریح کرده‌اند که همه حقوق و آزادی‌های بشر ناشی از این است که وی ارزشی ذاتی و خصوصیتی مطلوب و غیرقابل انتزاع به نام کرامت دارد کرامت را اسناد حقوق بشری تعریف نکردند اما در آموزه‌های اسلامی در قرآن کریم درباره کرامت بشر می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء/ ۷۰). مطلق آزادی از جمله آزادی بیان، به معنای نقض کرامت بشر است زیرا از سویی لازمه استفاده بلاقید از آزادی از جمله آزادی لامحاله تعرض به حقوق و آزادی دیگران است و نقض حقوق و آزادی‌های دیگران در نهایت نقض کرامت آن‌ها است. از سوی دیگر قبول آزادی مطلق با توجه به ملازمه‌ای که با نفی حقوق و آزادی‌های دیگران دارد، به معنای رهایی شخص دارای آزادی مطلق از قید وجدان است و وجدان و پابندی‌های اخلاقی از عناصر سازنده کرامت است (امیدی، ۱۴۰۰: ۲۱). در قانون مجازات اسلامی ماده ۶۰۸ مقرر می‌دارد: «توهین به اشخاص همچون فحاشی و بکار بردن الفاظ رکیک، اگر موجب حد قذف نباشد،

- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۶۳). *ترمینولوژی حقوق*. تهران: بنیاد راستاد.

- دوستی، مسلم (۱۳۸۶). «آزادی عقیده و بیان در اسلام و بررسی تطبیقی آن با اسناد بین‌المللی حقوق بشر». تهران: دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.

- زراعت، عباس (۱۳۸۱). «بررسی جرم اهانت به مقدسات اسلام». *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۵۶: ۱۴۳-۱۶۶.

- علم الهدی، سید مرتضی علی بن الحسین (۱۴۱۵). *الاتصار*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۹). *اصول کافی*. ترجمه آیت الله کمره‌ای، چاپ چهارم، قم: انتشارات اسوه.

- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳). *بحار الانوار*. بیروت: مؤسسه الوفاء.

- موسوی بجنوردی، سید حسن (۱۴۱۰). *القواعد الفقهیه*. قم: انتشارات اسماعیلیان.

- نوربها، رضا (۱۳۷۵). *زمینه حقوق جزای عمومی*. چاپ دوم، تهران: کانون وکلا.

هر فردی نمی‌تواند به اسم آزادی بیان دیگران را اغواء، توهین به افراد و یا به مقدسات آن‌ها، انجام دهد.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانت‌داری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردید.

تعارض منافع: تدوین این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهام نویسندگان: نگارش مقاله توسط نویسنده انجام گرفته است.

تشکر و قدردانی: از تمام کسانی که ما را در تهیه این مقاله یاری رسانده‌اند، سپاسگزاریم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی سامان یافته است.

منابع و مأخذ

- امیدی، جلیل (۱۴۰۰). «محدودیت‌های آزادی بیان؛ موجهات و مستندات». *مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه تهران*، ۲۹: ۱-۵۲.

- پولن، رمون (۱۳۸۰). *حقیقت‌ها و آزادی*. ترجمه عباس باقری، تهران: نشر نی.